

Är vi alla adopterade?

Lärarstuderandes reflektioner om kulturell identitet i ett datormedierat litteraturseminarium

Av Johan Elmfeldt

Sedan höstterminen 1999 bedrivs vid Lärarutbildningen på Malmö högskola en distanskurs i svenska för ettämnslärare (<http://utbildning.lut.mah.se/svenska.distans/1999/>). Utbildningen går på halvfart, vilket innebär att de studerande läser in 70 p eller 80 p under 7 respektive 8 terminer, vilket är kravet för att få undervisa i svenska i grundskolans senare år eller i gymnasieskolan. Under den femte terminen skrivs en uppsats som fokuseras på någon fråga eller något problem som ges ett litteraturhistoriskt och/eller språkhistoriskt perspektiv. Det kan konstateras att ämnen som valts i hög grad är orienterade mot kvinnans plats i historien så som den framställs i skönlitteratur. Men också andra frågor kan aktualiseras, som ungdomars

intresse för fantasy eller hur sociala normer och avvikelser gestaltas i skönlitteratur.

Den följande terminen heter kursen ”Språkandets villkor i ett mångkulturellt samhälle”. I likhet med de första fyra kurserna är den indelad i moduler, vilka företrädesvis leds av var och en av lärolagets tre medlemmar. Kursdeltagarna är 25, varav 22 kvinnor. Vårterminen 2002 inleddes denna sjätte kurs av en diskussion om kulturbegreppet med utgångspunkt i de studerandes läsning av Thomas Hylland Eriksen (1999), *Kulturterrorismen: en uppgörelse med tanken om kulturell renhet* och av två skönlitterära texter: Astrid Trotzig (2001 [1996]), *Blod är tjockare än vatten* och Lena Andersson (2000), *Var det bra så?*.

På kursens webbplats formulerades uppgiften för en tre veckor lång period med arbetet förlagt till kursens e-konferens:

Syfte

Syftet med modul 1 i delkurs 6 är att föra en inledande, öppen och prövande diskussion kring centrala frågeställningar som aktualiseras i delkursen.

Arbetsgång

Delkursen inleds med ett litteraturseminarium i respektive basgrupp i e-konferensen. Efter läsning av antropologen Hylland Eriksen (1999) diskuteras kursdeltagarnas tankar från läsningen. Här fokuseras Hylland Erikssons [sic!] resonemang kring begrepp som "kulturrelativism", "kulturell identitet" och "traditionalism" och andra begrepp som kursdeltagarna vill ta upp till diskussion.

Litteraturseminariet inleds med att kursdeltagarna bidrar med ett inledande inlägg under rubriken "dk6m1: kultur och identitet" om ca 2 500 tecken inklusive blanksteg senast måndag den 11 feb. (Denna instruktion omfattar ca 1 600 tecken.) Onsdagen den 13 feb svarar jag på inläggen och därefter vidtar fri diskussion som pågår t o m måndag den 18 februari. Varje kursdeltagare bidrar här med minst ett inlägg.

Modulen avslutas med att varje kursdeltagare med utgångspunkt i resultatet av den förda diskussionen skriver ett inlägg i vilket de två skönlitterära texterna diskuteras. Inlägget bör inte understiga 2 500 tecken. Det läggs in senast den 24 februari under rubriken "dk6m1: skönlitterära exempel".

Kulturterrorism?

Hylland Eriksens något pamflettartade skrift om cirka 90 sidor är ett avståndstagande från alla tankar om att kultur eller kulturer i antropologisk mening skulle vara monolitiska, något en gång för all givet. Tvärtom menar han att alla föreställningar om kulturell tillhörighet eller kulturell identitet kan fungera som ett intellektuellt och socialt fängelse som omöjliggör uppbrott från det som traditionerna och sedvänjorna påbjuder. Hylland Eriksen bekänner sig därmed till ett mer postmodernt identitetsbegrepp som kännetecknas av uppbrott, upplösning och mångtydighet. För honom är all välmenande argumentation för vikten av att söka sin plats i tillvaron formulerad som ”Ja, men det är ju din kultur, den ska du vara rädd om!” trots allt en ideologisk form av terrorism, därav den ironiska titeln. Hylland Eriksens skrift torde därför stå i kontrast mot många av de hållningar som genomsyrat den offentliga debatten om integrationsfrågorna, men som nu alltmer börjat orientera sig mot ett perspektiv som ser det problematiska i en kulturellrelativistisk hållning.

Under den debatt som följde på läsningen av Hylland Eriksen mördades Fadime Sahindal. Diskussionen i e-konferensens offentlighet blev därmed en del av en diskussion på samhälls- nivå. Visserligen kan jag inte mer generellt belägga att

kursdeltagarnas inlägg också har sina referenspunkter i diskussioner de kan tänkas ha deltagit i på andra håll, men det kan finnas all anledning att anta det med tanke på den mediala uppmärksamhet som mordet fick. Därmed kan sägas att den diskussion som fördes i gruppen också blev ett tidens tecken: det går inte att i respekt för den Andre avstå från den kamp för mänskliga rättigheter som är förenade med modernitetens sekularisering och traditionsupplösning. Allt detta bildar den fond framför vilken läsningen av de två skönlitterära texterna iscensätts.

Dokumentation som didaktiskt val

Inläggen i e-konferensen utgör den dokumentation som ligger till grund för mina tankar kring kursdeltagarnas läsningar av skönlitteraturen. Det betyder alltså att jag kan göra en receptionsanalys baserad enbart på text. Till skillnad från studium av synkron interaktion, vilken kan dokumenteras genom band- eller videoinspelningar, kan inte aspekter av para- eller extralingvistisk art ingå i analysen. Det empiriska materialet är dock omedelbart tillgängligt och behöver inte ta omvägar över transkriptioner.

Inläggen i e-konferensen har skrivits ut, men det är en form av lagring av empirin som jag gärna skulle ha avstått ifrån. Till min stora frustration befinner jag mig i skrivande stund på en plats som inte erbjuder tillräcklig bandbredd för ständig uppkoppling. Dock finns inläggen överförda på diskett och vidare till hårddisk. Jag skriver detta för att försöka ifrågasätta den (o)vana som många nog fortfarande har, även om vi arbetar intensivt med distansutbildningar eller andra former av datormedierad kommunikation, att kopiera och skriva ut mer än vad som rimligen kan behövas. Utrymmet här medger tyvärr inte någon diskussion om de kognitiva, filosofiska och kulturhistoriska aspekterna på bearbetning av texter enbart via tangentbord och skärm utan det mellanled som utskriften utgör. Ett tidigt arbete om sådana frågor är emellertid Michael Heim (1999 [1987]), *Electric Language. A Philosophical Study of Word Processing*.

Den asynkrona kommunikationen visar på en didaktisk potential. Att arbeta i e-konferens kan ses som ett val med didaktiska implikationer eller, med andra ord, den har drag av litteraturredidaktisk strategi. Läraren kan träda in i positionerna som lärare och forskare på en och samma gång. Det sagda drabbas här inte av tidens flykt, utan det sagda manifesteras i text, visserligen inte tryckt utan i form av flimrande tecken på en

skärmbild. Därmed kan det sagda i dokumenterad form ingå i lärarens fortsatta reflektion över de egna handlingarna och elevernas utsagor i själva undervisningsförloppet som sådant. En sådan reflektion handlar om undervisning och läsning i all dess sociokulturella komplexitet, alltså en iakttagande, reflexiv och kanske för det litteraturpedagogiska syftet utvecklande position.

Receptionsanalys

Kursdeltagarnas reception av *Blod är tjockare än vatten* och *Var det bra så?* kan i stort beskrivas som en pendelrörelse mellan det igenkännbara och det främmande. Men det främmande och det igenkännbara befinner sig på olika erfarenhetsnivåer: en offentlighet företrädesvis medialt förmedlad och en intimsfär, där personliga minnen utgör förutsättningar för reflektion.

Den av Lena Andersson i *Var det bra så?* skildrade förorten Stensby blir till ur bilden av den moderna storstadsförorten. I något av inläggen nämns Hammarkullen, Rinkeby och Rosengård som de konkreta manifestationerna av denna fiktiva plats. Förortsmiljön kan ställas i explicit kontrast mot den egna bostadsorten och framstår därmed som en främmande värld. Ett

exempel på en sådan reaktion är Anitas känslor av uppgivenhet:

På något vis upplevde jag Lena Anderssons bok jobbig att läsa, jag vet inte riktigt varför men jag kände när jag läst ut den att: var det bara så här? Allt känns så tungt och meningslöst så man blir alldeles matt. Är det eller var det så här i dessa invandrartäta bostadsområden på 70 och 80-talen? Jag har ju inte själv bott så här och har ingen erfarenhet.¹⁰

Anitas bild av förorten är en medierad bild. Visserligen skriver hon inte explicit att det är via massmedier hon har fått sina föreställningar. Men det hade inte varit möjligt för henne att hänvisa till 1970- och 1980-talen utan en referensram som hämtas från något annat håll än den egna erfarenhetens livsvärld. Jag vågar hävda att läsningen av den skönlitterära texten bestäms av en medierad offentlighets bilder av livet i förorten.

¹⁰ Alla namn är fingerade. Citaten har hämtats från utbildningens e-konferens, som enbart är tillgänglig via användarnamn och lösenord. Undantagsvis har inläggen redigerats något, t.ex. har mellanslag tagits bort eller lagts till och nedslagsfel rättats till.

Det betyder att sådana medierade föreställningar utgör den primära tolkningsmatrisen för läsningen av *Var det bra så?*¹¹

När det gäller Astrid Trotzigs *Blod är tjockare än vatten* är det däremot i högre grad föreställningar och erfarenheter i det egna livet som utgör primär tolkningsmatris. Receptionen kan kännetecknas av direkt uttryckt igenkänning, så som Sara skriver:

Trotzig beskriver [...] en känsla som jag tror att många av oss någon gång känt, känslan av utanförskap av att inte passa in. Denna känsla leder till frågor, både uttalade och outtalade. Författarinnan ger oss i form av dagboksanteckningar möjlighet att följa de vägar hon finner för att få svar på de centrala frågorna: Vem är jag? Var hör jag hemma?

Boken kan alltså väcka minnen som handlar om motstridiga känslor av tillhörighet och utanförskap. Några läsare hänvisar till erfarenheter av släktingars, vänners och arbetskamraters

¹¹ Jfr Riffaterre (1992 [1979]) angående begreppet ”matris” i tolkningsprocessen.

adopterade barn eller till elever. För dessa läsare står det egna livet i direkt relation till det som romanen gestaltar.

Läsningen av de skönlitterära texterna äger emellertid rum i en bestämd utbildningskontext. I det följande kommer de frågor som aktualiseras under läsning och manifesteras i skrivande att ses som utsagor orienterade mot tre olika domäner som utgör delar av denna kontext. Två tillhör vetenskapssamhället: psykologi och sociologi. Den tredje utgörs av skolans uppgifter i demokratin: (skol)politik. Tanken om de tre domänerna har genererats under läsningen av kursdeltagarnas inlägg och utgör min undersöknings analyskategorier. Allmänt kan redan nu sägas att medan läsningen av Trotzig aktualiserar frågor som är orienterade mot psykologi aktualiserar läsningen av Andersson mer sociologiskt och (skol)politiskt orienterade frågor.

Det måste påtalas att ett och samma inlägg kan innehålla utsagor som kan bestämmas med hjälp av de tre analyskategorier. Dessutom måste påtalas att mitt sätt att dela in materialet begränsar möjligheterna att närmare studera relationen eller utbytet mellan olika utsagor och/eller inlägg. Men den uppgift kursdeltagarna fått handlar inte så mycket om att delta i en debatt utan deras uppgift är att summera delkursens första

modul. Därför blir enskilda skribenters inlägg relativt isolerade händelser.

Utsagor orienterade mot psykologi

I flera inlägg diskuteras om känslan av identitet är en nödvändig förutsättning för psykisk jämvikt. Det är främst Trotzigs självbiografiska skildring av ett försök till återvändande till födelselandet som här refereras. Enligt Eva kan sökandet vara av närmast existentiell art:

[I] Astrid Trotzigs bok ”Blod är tjockare än vatten” är sökande efter en identitet det stora temat. I boken ställer hon de existentiella frågorna; vem är jag, varifrån kommer jag och varför befinner jag mig här. Att vara adopterad och komma från ett land där befolkningens utseende markant skiljer sig från det svenska ger ett ovälkommet utanförskap. Att inte heller veta något om sina biologiska föräldrar skapar också en övergivenhetskänsla.

Än mer bestämd är Agneta när hon tänker sig ”att vi alla är ’adopterade’”:

Kanske kan man säga att vi alla är ”adopterade” in i ett samhälle där individualismen skiljer människor från varandra och rotlösheten blir stark.

Britt-Marie tänker sig att ungdomars identitetsarbete kan ta sig olika subkulturella uttryck:

Många barn har i barndomen en känsla av att inte höra hemma i sin familj, och nog är vi många som fantiserat om att vi egentligen inte är våra föräldrars barn. Skillnaden här är väl just den att den som är adopterad vet att de har andra föräldrar någon stans. Känslan av utanförskap kan drabba även barn som lever med sina biologiska föräldrar. Se bara på hur punkare med sitt utseende vill visa att de inte hör hemma här. Denna önskan att markera sin känsla av utanförskap kan ses i de flesta ungdomskulturer, och markeras med hjälp av kläder, musik med mera.

I dessa inlägg hamnar utsagorna på en mer allmänpsykologisk nivå. Men identitetsproblematiken handlar inte enbart om de stora livsfrågorna, utan det visar sig också att adoption kan vara en del av vardagslivet. Kursdeltagare kan berätta om en adopterad elevs tankar kring sitt utanförskap, om ett giftermål

i bekantskapskretsen, där helt plötsligt skillnaden i utseende mellan brud och brudgum för ett ögonblick gjorde sig påmind, och om några bekanta vars två adopterade barn genomgår helt olika individuationsprocesser. Allt detta handlar om det problematiska i adoptionen i bokstavlig mening. Lisbeth skriver till och med i ett svar till en av kurskamraterna att hon känner till flera fall av den typ av identitetsarbete som Trotzig gestaltar.

I flera inlägg finns en ambivalens inför betydelsen av identitet som uttryck för kulturell tillhörighet i etnisk mening i förhållande till ett mer rörligt identitetsbegrepp. Här gör obestämdheten i det som kan kallas för det postmoderna tillståndet eller globaliseringen sig påmind. I Trotzigs bok tematiseras detta påtagligt i scener som skildrar erfarenheter av att smälta in utseendemässigt i födelselandet men däremot inte kulturellt och föreställningsmässigt och vice versa i förhållande till uppväxtlandet. I ett av inläggen blir det problematiska i att tänka sig etnisk tillhörighet som förutsättning för identitetsarbete explicit. Cecilia skriver:

Vad driver då en adopterad människa att söka sina rötter? Finns det rötter som man måste finna för att känna sig som en hel människa och bli trygg i sig

själv? Jag tror det. Men är det rasistiskt att tänka så?
Enligt Hylland Eriksen blir det rasistiskt om man exempelvis säger att invandrare ska tillbaka dit där de kom ifrån, eller att några hör hemma på ett visst ställe bara för att de har sina historiska rötter där. Gäller detta om någon är adopterad också?

I ett annat inlägg hävdar Erika:

Jag tror att alla personer behöver en egen identitet, det är för lättvindigt att säga att man kan få slippa. Vi behöver ha en identitet, men samtidigt bör vi vara medvetna om att den är föränderlig. Vi människor påverkas hela vårt liv och måste då och då ompröva våra åsikter i förhållande till andras. Personer som är osäkra på sin egen identitet, hackar hellre på andra för att slippa visa sin egen osäkerhet.

Citaten visar på det problematiska i att fastställa någon form av entydig kulturell identitet. De handlar om svårigheten att avgöra vad som är ”rötter” och ”fötter” i varje människas identitetsarbete. Men det är knappast meningsfullt att försöka sätta upp en absolut gräns mellan metaforerna rötter och fötter. Det går inte att avgöra vad som är det ena eller det andra, eftersom de uttrycker föreställningar och erfarenheter som finns där på

en och samma gång. Rötterna och fötterna finns också i klassrumsinteraktionen. Maj beskriver hur det kan gå till på olika lektioner:

Intressant att tillägga här är att svensklärarna på min skola är tokiga på att eleverna hjälper varandra på sitt hemspråk under lektionerna, och hemspråkslärarna är tokiga då eleverna pratar svenska för att hjälpa varandra på deras lektioner.

Rötter och fötter ingår i ett semantiskt fält som också inbegriper andra metaforer i den offentliga diskussionen om förhållandet mellan individ och kollektiv: ”kärna”, ”renhet”, ”ursprung” och ”hemland” kan tjäna som exempel. Med sådana begrepp kan det vara nödvändigt att brottas:

Vad menas återigen med ”kulturell renhet”? När jag läst böckerna [---] så kan jag inte se att det finns ”kulturell renhet” i någon av böckerna. Ju mer man funderar över begreppet, ju mer invecklat blir det.

skriver Ingrid och fortsätter med att referera till egna upplevelser av adopterade barns uppväxt. Senare i hennes inlägg tas *Var det bra så?* upp till reflektion. Hon fokuserar på den situa-

tion då Lotta tittar ut över Stensby och börjar klä sig i pansar. Slutsatsen hon drar är något hon bara kan fråga sig:

Hon funderar mycket kring sin egen och kollektivets identitet. Hon skulle kanske ha mått bra av ”kulturell renhet”, om hon fått välja och önska.

Det är uppenbart att identitetsproblematiken kan fastna i en omöjlig dikotomi. Kanske kan Paul Ricoeurs (1988 [1983-85]) tanke om en ”narrativ identitet” lösa upp den. Likaså kan kanske Zygmunt Baumans (1999, 2002) resonemang om individen och identiteten i postmoderniteten föra diskussionen vidare. Att filosofiskt ansluta sig till Ricoeur och Bauman skulle kunna vara en väg att vandra. Under vandringen kan vi då, liksom i flera av inläggen, lita till den hoppfulla metaforiken i Trotsigs ”Måhända är blod tjockare än vatten. Men kärlek är tjockare än blod” (s. 287).

Därmed har det blivit nödvändigt att föra analysen och tolkningen av inläggen vidare från det existentiella och identitetstematiska på individnivå till frågor som mer explicit rör individen i det sociokulturella sammanhanget. Om *Blod är tjockare än vatten* tycks uppmana till tankar om individen och hennes psykologi blir de mer samhälleliga frågorna mer uppmärk-

sammade i läsningen av *Var det bra så?*. Men i en roman är det ändå människor, om än fiktiva, men i en möjlig värld, som står i centrum. I flera av inläggen tas fasta på Anderssons sätt att förklara den färgade blickens betydelse för hur vi förstår världen och mänskliga relationer. Här refereras till romankaraktären Zeynep tankar om att det är den medvetna blicken som måste fälla avgörandet. Fredrik citerar vad Zeynep säger och minns sin läsning av Hylland Eriksen:

– Jag låter inte deras indelning vara min indelning. Människor som de ska inte styra mitt tänkande. De låter synen, vad man ser, avgöra vad som är en mänsklig gemenskap. Samma budskap får vi från Hylland Eriksen.

Likaså tar Barbro fasta på metaforen ”ögonsjukdom”:

Zeynep förklarar sin ”ögonsjukdom” genom att berätta om vad som händer när hon ser en hund. Och när hon är färdig med detta, frågar hennes kompis om detta var en gammal folksaga från södra Turkiet? Nej, svarar Zeynep, från södra Stensby. Fyndigt! Hylland Eriksen skriver, att om man ser begreppet kultur som ett ting, som tillhör ett folk, med fysiska

gränser och ett gemensamt förflutet är det stor risk att det bygger på stereotyper och överförenklingar.

Via Zeyneps blick förs vi in på mer sociologiska frågor. Vem tillhör världen och vem är det som tolkar den?

Utsagor orienterade mot sociologi

Vad gäller utsagor orienterade mot sociologi handlar de i några fall om att försöka diskutera relationen mellan etnicitet och klass. Det finns flera exempel på händelser från skolvardagen och från privatlivet, där kursdeltagarna gör klart att etnicitetsbegreppet är otillräckligt när det gäller att förstå samtiden. En av dem som är mest explicit i denna fråga är Göran:

Jag tror att Lena Andersson med sin berättelse vill visa att problematiken i dessa områden inte i första hand orsakas av mångkulturaliteten, avseende etniskt ursprung, även om den långt ifrån är betydelselös, vilket hon ger ett flertal exempel på. Huvudorsaken är i stället att människorna vilka bor i Stensby i princip tillhör underklassen i samhället, vilket i sin tur också kan sägas vara en kultur. Men denna kultur kommer i konflikt med den de möter hos medelklas-

sen: lärare, tidningens journalister, integrationsexperter etc.

[---]

Trotzigs och Anderssons böcker visar att diskussionen om kulturell identitet är svår. Etniskt ursprung har sin betydelse men många befinner sig bildligt och bokstavligt i en kulturell marginalposition, i vissa fall alltid och för många vid något/några tillfällen i livet. Klassbegreppet är alltid betydelsefullt.

I kritik mot de lärare som inte har någon tillit till sina elevers förmåga skriver Mia:

Men jag har inte sett att det skiljer sig i inställningen till invandrarelever och svenska elever med socialt svag bakgrund. Och visst är det väl så att det här egentligen är en klassfråga och inte en invandrarfråga. På skolan där jag jobbar är andelen invandrare ca 40 %. Men av de elever som kommer från området har inte de svenska eleverna det bättre än våra invandrarelever. Det visar ju också Lena Andersson i sin berättelse.

Anna uttrycker via *Var det bra så?* kritik mot massmedial förljugenhet:

Lena Andersson vill i romanen *Var det bra så?* påvisa en mytisk bild av en tid som gärna framställs i ett rosenrött skimmer. Hennes verklighet beskrivs ur ett klassperspektiv snarare än etniskt, under devisen: Vi upplevde alla samma skit och vi hade det lika svårt alla med att förtrycka och bli förtryckta!

Maktens förlängda armar och fingrar saknar helt förmåga att känna av andras verklighet och kulmen är de exotiska varelser som likt marsmänniskor dyker upp för att njuta gettoliv. Eller Leyla som gör klassresan in i maktens och medias korridorer (Malin Nagul eller Alexandra Pascalido) och sen instämmer i de mäktigas hyllning och romantisering av det mångkulturella samhället, ett dubbelt förtryck.

Vad som alltså betonas i dessa inlägg är att etnicitet är ett alltför begränsat begrepp. Därför förs ”klass” in i argumentationen. Men underklassen har en kultur som hamnar i konflikt med en massmedial och en institutionell offentlighet. Därmed kombineras ett sociologiskt klassbegrepp med ett antropologiskt kulturbegrepp. Kombinationen förefaller vara en konsekvens av massmedialt förmedlade bilder av samtiden.

Om Göran och andra i citaten ovan mest fokuserar på offentligheten så kan frågan om ekonomiska skillnader bli en samvetsfråga och därmed hamnar vi i det egna livet. Anita frågar sig:

Hur vill vi själva bo, är det lugnast och tryggast i vårt eget villakvarter med få eller för det mesta inga invandrare?

Som ett direkt svar i samma basgrupp skriver Mia mer än tre veckor senare:

Jag bor i ett mycket svensk villaområde. Det finns några invandrarfamiljer boende här. Jag har aldrig hört några negativa kommentarer kring dessa. Men då är det också så att de är välutbildade (läkare, politiker) och det skrämmer ingen. Att de då kommer från Etiopien och Iran är det ingen som bryr sig om. Däremot tror jag det skulle bli väldigt mycket snack om det i grannvillan flyttade in en svensk familj med en förälder som åkte ut och in på fängelse. Vi hade när vi flyttade hit en granne som var med i Livets ord och det var inte så populärt.

En fråga som kan ställas är naturligtvis om den tredje analyskategorin i den samtida sociologiska diskursen också tas upp, det vill säga kön eller genus. Jag kan konstatera att det inte i något av inläggen ges något större utrymme åt frågor som är direkt orienterade mot vad som skulle kunna kallas för mer könsspecifika förhållanden. Skillnader mellan pojkar och flickors villkor berörs mer i förbifarten. Cecilia hänvisar till en dokumentärfilm om förortsflickor. Birgit minns ett ögonblick sin egen uppväxt:

Visst är det en väldigt speciell miljö hon [Andersson] beskriver, mycket långt från den landsortsskola som var min, men likafullt finns det mycket av utfrysningsmekanismer mellan framför allt flickor som jag känner igen. Denna kamp om att vara populär och de populäras rätt att bete sig svinaktigt och likafullt fortfarande vara populära.

En fjärde sociologisk kategori skulle kunna vara ”generation”. Generationsskillnaden blir tydlig hos Fredrik och det ställer den vuxne och läraren inför problem:

Jag skrev i ett tidigare inlägg att mina tio elever i svenska har skapat en egen kultur i sin lilla klass. De har en gemenskap trots att de är av sju olika nationa-

liteter. Liksom många andra elever på skolan är det inte i första hand nationaliteten som avgör vem man får kontakt med. Det är så mycket annat i ungdomars huvud som jag inte vågar mig på att analysera. Jag har helt enkelt blivit för gammal för att riktigt förstå. Därmed är jag inne på lärarens roll i det hela.

Fredrik menar sedan i de följande raderna att lärare och skolor måste arbeta planerat och målmedvetet, inte minst genom att öppna skolan för föräldrar och närområde.

Även i andra inlägg anförts att det finns en generationskillnad. Britt-Marie gör skillnaden mellan generationerna explicit genom att hänvisa till *Var det bra så?*:

Lotta och de andra ungdomarna i boken lever mitt i en mångkulturell verklighet, där rättsbegreppet är lika oavsett kultur, men de vuxna vågar inte se detta.

Charlotte menar att konflikter mellan ungdomar ofta ligger på andra plan:

Med tanke på det vi har läst tidigare försöker lärarna hålla ett kulturellrelativistiskt perspektiv där de poängterar alla människors lika värde och respekten för

minoriteter. Elevernas konflikter rör sig inte enbart kring detta att de kommer från olika länder utan också kring vanliga tonårsproblem, som vem som ska få vara med i fotbollslaget osv. Tvärtemot vad lärarna tror hjälper eleverna ibland varandra oavsett vilket land de kommer ifrån. Konflikterna är lika ofta situationsbetingade som ”kulturellt” betingade. Lärarna ser inte alltid detta.

Charlotte påtalar att det inte är så säkert att konflikter mellan ungdomar kan ses som bestämda av de faktorer som vuxna, i det här fallet lärare, tänker sig. Hon menar att varje konflikt är situerad i betydelsen att den ingår i ett bestämt sammanhang och att vad gäller ungdomar så måste just det faktum att de tillhör en annan generation vägas in.

Margareta bidrar med en berättelse som handlar om skillnaderna mellan den vuxnes och barnets sätt att se på världen:

I går kväll satt mina barn som vanligt och tittade på barnprogrammen, då säger min sex årige son. – Mamma vad har flickan i pannan? På tv:n ser man tre barn i någon aktivitet. Ett av barnen är mörkhyad av afrikanskt ursprung. (Det är den flickan han menar.) ”Vilken av flickorna menar du”, frågar jag.

Man skulle kanske vänta sig att han skulle säga ”den svarta flickan”, men det gjorde han inte. Han sa ”flickan i den röda jackan”. Det han observerade som annorlunda med barnen var inte flickans hudfärg utan att hon hade något i pannan, som såg annorlunda ut i hans ögon.

Utsagor orienterade mot (skol)politik

Låt oss kort återvända till Fredriks och Charlottes inlägg, just citerade ovan, av ett annat skäl. Deras argumentation handlar inte enbart om klass, etnicitet och generation. De tar också ställning (skol)politiskt. Lärarna och skolan tycks enligt dem inte riktigt ha hunnit med i de förändringar som ofta kallas för mångkulturalitet, men som bättre kan förstås som uttryck för en fundamental ”kulturell heterogenitet” (Andersson & Persson & Thavenius red. 1999).

Analyskategorin (skol)politik används här för att visa hur den kulturella heterogeniteten kan diskuteras i ett skolperspektiv. Framför allt är det *Var det bra så?* som inbjuder till ställningstaganden. Ett citat ur Berits inlägg kan exemplifiera:

Författaren vill också berätta för oss att det inte är människorna i Stensby som får beskriva hur det är att leva där. Detta tolkningsföretråde har andra (lära-

re; rektor, forskare politiker osv.). De menar att i Stensby, detta mångkulturella samhälle, finns det en kraft, glädje, vitalitet, gemenskap, energi och förspång. Lotta, som bott i Stensby i hela sitt liv, beskriver detta samhälle som ett ruttet, pysande fikon under fräscha frukter i en fruktskål.

Tolkningsföreträdarna tycks också vara rädda. Britt-Marie skriver:

Jag tycker att de allra räddaste i denna bok är skolan och dess lärare. De är så rädda att framstå som rasister att de blir omvända sådana. De tillåter det mesta som elever från främmande kulturer utsätter svenska barn för, men slår ner på minsta sak som en svensk elev gör mot elever från främmande kulturer. Exempelvis den händelse som leder fram till att Lottas klass beordras att skriva ett manifest mot rasism.

Även om beteckningen ”svensk” får ses som ytterst problematisk, är det föga förvånande att skribenten hamnar i en diskussion om värdegrundsfrågor, eller snarare frågan om de demokratiska fri- och rättigheternas betydelse för skolan. Det finns flera exempel på hur man i inläggen vänder och vrider på frågor som gäller individens rättigheter i förhållande till gruppens

förväntningar, universella värden i förhållande till kulturrelativism och i vad mån kulturterrorism är detsamma som det som i mediedebatten kallats för "etnoromantik" eller "etnokitsch". Verkligheten är enligt Eva

rätt fjärran den bild av "mångkulturell mysighet" som medierna ibland målat upp.

Helena konkretiserar just detta :

"Var det bra så" är kritisk, mycket kritisk till skolan och det svenska samhället med dess "etnoromantik". Eleverna "pyslar" med att klippa svenska och turkiska flaggor (s. 13), man har temaveckor (s. 81-87) och ska vara vän med alla men någon djupare kunskap om olika kulturer tycks inte skolan förmedla.

I några fall intas en modernitetens position som vore den självklar: konflikter kan biläggas genom dialog mellan individer, där argument läggs fram. Ett exempel på det är Majs åsikt:

Jag tror att det är viktigt att vi som lärare slutar att se till etnicitet, vi måste se eleverna som individer och faktiskt uppmuntra dem.

Ett liknande resonemang förs av Barbro:

Jag tror att svaren på frågorna om kulturterrorism, nationalism, traditionalism m.m. måste sökas i vilken människosyn man har. Accepterar vi olikheter: olika kunskapsnivåer i en klass, kvinnor och män som bryter mot sina könsroller, utseende m.m. ?
Individnivå – det är människor som möts, inte kulturer!

Och de inledande meningarna i Berits inlägg lyder:

Världen består av människor inte av avgränsade kulturer. Finns det inga gränser – vi och dom? Går gränserna kors och tvärs?

En sådan individorientering är en del av moderniteten och går inte att förena fullt ut med en kulturellrelativistisk hållning. Här blir demokratins grundläggande dilemma så tydligt: i yttrandefrihetens och religionsfrihetens namn har vad som kan uppfattas som icke-demokratiska värderingar rätt att komma till uttryck.

Det gäller att försöka blicka framåt. För Gerd är det nödvändigt att försvara demokratin genom att:

hitta nya kulturella värden som kan gälla för människor idag. De svåraste konflikterna rör religiösa och politiska konflikter. Där måste det finnas ledare som är styrande på ett sätt som leder demokratin framåt. Den processen är lång och kan vara svår i vissa områden men det finns ingen återvändo.

Slutord

Receptionen av skönlitteraturen

Inläggen i e-konferensen visar att de två romanerna resulterar i en diskussion som visar på den skönlitterära textens förmåga att aktualisera det igenkännbara och det främmande. Det är identitetsproblematiken hos Trotzig som anslår igenkänning. Den romanen tycks handla om de primära erfarenheterna i den egna livsvärlden och aktualiserar till och med frågan om vi alla är adopterade. Däremot förefaller mycket av det som skildras av Andersson ligga långt ifrån den värld som de flesta av läsarna själva befinner i. Det är en medialiserad bild av förorten som dominerar. Men det kan också vara så att det är en värld man lagt bakom sig. Cecilia har lärareerfarenheter som är slitsamma minnen:

I Var det så bra? av Lena Andersson, beskrivs ett förortsområde i Stor-Stockholm. Jag känner igen mig i beskrivningen, eftersom jag arbetade 11 år i norra Botkyrka, söder om Stockholm. För en läsare som inte har upplevt dem i verkligheten, dessa betongförorter, tror jag att boken verkar alldeles för överklig för. Kan det verkligen ha varit så här? Är det så här nu också? Jag hittar bilder och upplevelser från både Alby, Fittja och Norsborg i boken. Ingen människa kan må bra av att leva så! Jag stod inte ut som lärare där och känner en väldig olust och vanmakt inför att konfronteras med mina minnen därifrån. Min familj valde att flytta från Alby. Vi hade de ekonomiska möjligheterna. Vi tillhörde den kategori som kunde välja. Men alla andra då? De som alltid blir kvar?

Att konstatera att läsningen befinner sig inom ett spänningsfält mellan igenkänning och det främmande räcker dock inte för en analys av just denna grupp lärares reception av just den aktuella skönlitteraturen. I analysen används därför analyskategorier som pekar ut utsagor som är orienterade mot psykologi och sociologi. De psykologiskt och sociologiskt orienterade utsagorna får vidare en (skol)politisk dimension. På så sätt bildar de skönlitterära texterna utgångspunkt för ställningstaganden

som gäller skolans uppgift att försvara demokratiska värden. Dessa värden tillhör dock en modernitetens och sekulariseringens diskurs, där individens rättigheter blir problematiska i kontrast mot såväl en kulturellrelativistisk hållning som traditionalistiska sedvänjor.

Datormedierad kommunikation – offentlighet inte bara på distans!

Inläggen visar på potentialen i datormedierade litteraturseminarier. Det finns stora didaktiska vinster med ett skrivande som dokumenterar förhållningssätt som är omedelbart tillgängliga för både lärare och studerande. All den potentialitet som de många rösternas polyfoni innehåller kan förvandlas till aktualitet och gemensam kunskapsproduktion.¹² Genom skrivande i e-konferensen kan den dominerande interaktionen i klassrummet med läraren som centrum brytas upp. Det betyder emellertid inte att lärarens etiska ansvar för undervisningsförloppet minskar; snarare är det tvärtom (Davis 1997).

¹² Att upptäcka det är dock inte på något sätt en nyhet, se till exempel Barrett red. 1994 [1992].

Det är viktigt att förstå att e-konferenser handlar om mycket mer än teknik för distansutbildning. Datormedierad kommunikation, såväl synkron som asynkron, bör således inte vara förbehållen enbart distansutbildningar, där fysiska möten med nödvändighet blir få. Arbete i e-konferenser kan definitivt ses som ett betydelsefullt element också i utbildningar som äger rum på en gemensam geografisk plats. På så sätt kan en textbaserad offentlighet upprättas i kombination med klassrummets muntliga offentlighet.

Litteratur

Andersson, Lena (2000), *Var det bra så?* Stockholm: Natur och Kultur.

Andersson, Lars Gustaf & Persson, Magnus & Thavenius, Jan red. (1999), *Skolan och de kulturella förändringarna*. Lund: Studentlitteratur.

Barrett, Edward red. (1994 [1992]), *Sociomedia. Multimedia, Hypermedia, and the Social Construction of Knowledge*. Cambridge MA: MIT Press.

Bauman, Zygmunt (1999), *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg: Daidalos.

– (2002), *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.

Davis, Michael (1997), "Humanisme, humanitet og hypertekst. Læring, lederskap og etikk i det elektroniske klasserummet", Gulbrandsen, Arild & Forslin, Jan red. (1997), *Helhetlig læring. Veier til utvikling hos voksne i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Tano Aschehoug.

Heim, Michael (1999 [1987]), *Electric Language. A Philosophical Study of Word Processing*. New Haven & London: Yale UP.

Hylland Eriksen, Thomas (1999), *Kulturterrorismen: en uppgörelse med tanken om kulturell renhet*. Nora: Nya Doxa.

Ricoeur, Paul (1988 [1983-85]), *Time and Narrative I-III*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Riffaterre, Michael (1992 [1979]), ”Den litterära textens modeller” och ”Dikten som representation – en läsning av Hugo”, van Reis, Mikael red. (1992), *Den svindlande texten. Åtta röster om poesianalys*. Stockholm/Stehag: Symposion.

Trotzig, Astrid (2001 [1996]), *Blod är tjockare än vatten*. Stockholm: En bok för alla.

Webbplats

Malmö högskola: Lärarutbildningen, Distansutbildning i svenska för ettämneslärare (start 1999),
<<http://utbildning.lut.mah.se/svenska.distans/1999/>> [2003-02-06].